
УДК 343.84/477

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2640327>

orcid.org/0000-0002-0883-9869

© Калашников К.Ю., 2018

К.Ю. Калашников

**КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ТИПОЛОГІЇ
ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
(НОВА КОНЦЕПЦІЯ)**

K. Kalashnikov

**CRITERIA OF THE CLASSICS AND
TYPOLOGIES OF THE INCIDENT TO THE
LAST WILL (NEW CONCEPT)**

Анотація. Метою наукової статті є характеристика зміни місця позбавлення волі, в якому засуджений почав відбувати покарання, в межах однієї установи чи в межах інших видів кримінально-виконавчих установ, які нечітко врегульовані в українському законодавстві, а тому викликають багато запитань щодо даної процедури. Зміст класифікації і типології засуджених залежить від критерію, тобто певної ознаки або ознак, за якими засуджені поділяються на певні групи. У свою чергу критерії визначаються завданнями, з метою яких проводиться угруповання. Аналіз чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, міжнародних актів свідчить про те, що у всіх без винятку випадках основним терміном використовується поняття «класифікація» і рідко терміном «типологія». У цьому сенсі необхідно внести уточнення, показати серйозні відмінності суті, сутності змісту, який вкладається в поняття «класифікація» і «типологія», фактично запропонувати свою нову концепцію.

Ключові слова: досягнення цілей покарання, опорний пункт пізнання, психолого-педагогічна переорієнтація, серйозні відмінності суті, мета класифікації, широкі повноваження, самостійні установи для відбування покарання, міжрегіональні комісії.

Аннотация. Целью научной статьи является характеристика изменения места лишения свободы, в котором осужденный начал отбывать наказание, в пределах одного учреждения или в рамках других видов уголовно-исполнительных учреждений, нечетко урегулированы в украинском законодательстве, а потому вызывают много вопросов по данной процедуре. Содержание классификации и типологии осужденных зависит от критерия, то есть определенного признака или признаков, по которым осужденные делятся на определенные группы. В свою очередь критерии определяются задачами, для достижения которых проводится группировка. Анализ действующего уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, международных актов свидетельствует о том, что во всех без исключения случаях основным термином используется понятие «классификация» и редко термином «типология». В этом смысле необходимо внести уточнения, показать серьезные различия сути, сущности содержания, которое вкладывается в понятие «классификация» и «типология», фактически предложить свою новую концепцию.

Ключевые слова: достижения целей наказания, опорный пункт познания, психолого-педагогическая переориентация, серьезные различия сути, цель классификации, широкие

полномочия, самостоятельные учреждения для отбывания наказания, межрегиональные комиссии.

Abstract. The purpose of a scientific article is to describe the change in the place of deprivation of liberty, in which the convicted person began to serve a sentence, within the same institution or within other types of criminal-executive agencies, which are not clearly defined in Ukrainian legislation, and therefore raise many questions about this procedure. The content of the classification and typology of convicts depends on the criterion, that is, a certain attribute or attributes that condemns are divided into certain groups. In turn, the criteria are determined by the tasks for which the group is carried out. Analysis of the current criminal and criminal-executive legislation, international acts indicates that in all cases, the term «classification» and, rarely, the term «typology» are used as the main term. In this sense, it is necessary to clarify, show the serious differences between the essence, the essence of the content, which is invested in the concept of «classification» and «typology», in fact, to propose its new concept.

Key words: the achievement of the goals of punishment, the reference point of knowledge, psycho-pedagogical reorientation, serious differences of substance, the purpose of classification, broad powers, independent institutions for serving sentences, interregional commissions.

Постановка проблеми. Класифікація і типологія засуджених у виправних та виховних установах дозволяє індивідуалізувати виховний вплив на особистість засудженого, диференціювати систему відбування покарання, скомплектувати відділення засуджених з нормальним соціально-психологічним кліматом, активізувати участь у виховній роботі із засудженими всіх співробітників, створити єдині режимно-педагогічні вимоги, надавати психологічну допомогу як конкретному засудженому, так і спеціально створеним для психокорекції групам засуджених. Особистісні особливості засуджених є не тільки найважливішим чинником, що детермінують диференціацію способів, форм, методів і шляхів впливу на особистість, а й умовою ефективності процесу ресоціалізації. Таким чином, виникає проблема типології особистості засудженого. У сучасній літературі при цьому в більшості випадків мають на увазі кримінологічну типологію особистості злочинця, що дає уявлення про ступінь розвитку кримінальних властивостей особистості, їх стійкості або можливості їх зміни в позитивну сторону.

Дослідження соціально-демографічних, індивідуально-психологічних, психолого-педагогічних характеристик значного масиву засуджених дозволяє припустити, що основні відмінності між ними і законослухняними громадянами складаються в спрямованості особистості, «ядро» якої - «сенса», що інтегрує систему відносин особистості до основних людських цінностей. При розгляді особистості засудженого як сукупності соціально-типових властивостей і якостей, що склалися в певній системі відносин і виявляються в певних способах життєдіяльності, головна увага у виправленні і ресоціалізації має бути приділено змінам деформованої системи відносин, що неможливо без переоцінки особистісно значущих для людини цінностей, без подолання «екзистенційного вакууму». Побудувати загальну психологічну типологію засуджених дуже складно, оскільки, з одного боку, поняттям «засуджений»

охоплюється велике коло людей, які вчинили різноманітні злочини і відбувають кримінальні покарання, з іншого - за однаковими злочинами стоять різні за ступенем кримінальної зараженості і особистісним якість людини. Автором розрізняються кримінально-правова (зовнішня) класифікація; кримінально-виконавча типологія (внутрішня); перегрупування (перерозподіл) засуджених. Кримінально-правова (зовнішня) класифікація як окреме угруповання проводиться, здійснюється тільки один раз і тому вона буде правильно називатися зовнішньої, кримінально правової, оскільки реалізується з моменту початку кримінального провадження і закінчується моментом початку виконання і відбування засудженим покарання. Кримінально-виконавча типологія (внутрішня) і перегрупування (перерозподіл) засуджених - безперервний процес, оскільки вплив має на меті зміну особистості засудженого. Щоб вона була успішною, її постійно повинні розробляти різні фахівці (кримінологи, психологи, психіатри, соціологи, педагоги, соціальні працівники).

Аналіз останніх досліджень. У кримінальному та кримінально-виконавчому праві, не зважаючи на значний науковий інтерес в цілому до проблем правового регулювання класифікації і типології засуджених до позбавлення волі, не можна назвати достатньо розробленим питанням. У науковій літературі цю проблему розглядали такі науковці, як Ю.М. Антонян, М.О. Беляєв, О.І. Зубков, О.С. Міхлін, А.Є. Наташев, О.Л. Ременсон, Х. Степанюк, М.О. Стручков, В.М. Трубников, Ю.М. Ткачевський, І.В. Шмаров, О.М. Яковлев та ін. ще до вступу нового законодавства і реформування кримінально-виконавчої служби. Ця обставина, перш за все, і обумовлює необхідність нових сучасних наукових розвідок у вказаному напрямі.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета даної наукової статті полягає у дослідженні певної недосконалості правового регулювання класифікації та типології засуджених до позбавлення волі, змін умови відбування покарання в межах однієї виправної та виховної колонії шляхом переведення до колонії іншого виду як форм та видів прогресивної системи виконання покарання.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Необхідною умовою ефективного досягнення цілей покарання є індивідуалізація покарання не тільки при його призначенні, а й при його виконанні, що передбачає зміну обсягу кари залежно від поведінки засудженого, іншими словами - на стадії виконання та відбування покарання має місце індивідуалізація карально-виховного процесу, тобто визначення оптимальних засобів виховного характеру для досягнення позитивних змін в особистості засудженого, розробці сучасних науково обґрунтованих програм комплексної психолого-педагогічної переорієнтації осіб, які відбувають покарання, для подальшої їхньої ресоціалізації.

Особи, які вчинили злочини і засуджені до позбавлення волі, повинні відбувати призначений судом строк покарання в кримінально-виконавчих установах. За цей час з ними має бути проведений складний комплекс різних

заходів карально-виховного характеру. Процес виховання і особливо виправлення дорослих людей складний сам по собі, однак найбільша складність цього процесу виявляється в умовах місць позбавлення волі, коли він відбувається при негативному оточенні, в умовах міжгрупових і особистісних конфліктів. Різний вік засуджених, різний рівень їхньої соціально-моральної зіпсованості, відмінності в характері, ступінь суспільної небезпеки вчинених злочинів, тривалість злочинного способу життя та інші фактори потребують різноманітних підходів до різних груп засуджених на підставі індивідуальних програм соціально-психологічної роботи у процесі організації всієї діяльності в кримінально-виконавчих установах.

Разом із тим, певним групам засуджених властиві загальні, найбільш суттєві ознаки, згідно з якими вони можуть розподілятися на відносно однорідні категорії. Необхідність дотримання вимог диференційованого виконання покарання у виді позбавлення волі обумовила класифікацію засуджених.

За словником «класифікація» – це розподіл будь-якої чисельності, множини на відносно однорідні групи, класи. Вона базується на судженнях про схожість і відмінність між об'єктами, є опорним пунктом пізнання. Наука неможлива без класифікації і типології об'єктів і предметів, що вивчаються. Більше того, класифікація - одна з потреб людського розуму, яка певним чином забезпечує економію мислення. Вона має також і важливе практичне значення, оскільки обґрунтовує диференційований підхід до впливу на різні класи об'єктів, більш глибоке їх вивчення і осмислення.

Позбавлення волі як вид кримінального покарання полягає у фізичній ізоляції особи від суспільства з покладенням обов'язку підкорятися встановленим в місцях позбавлення волі правилами поведінки, дотримання яких забезпечується постійним і всебічним наглядом за ними з боку адміністрації кримінально-виконавчих установ [1]. З метою ефективного виконання і відбування покарання у відповідності до принципів його індивідуалізації, раціонального застосування примусових заходів, засобів виправлення і стимулювання правослухняної поведінки виникла необхідність у класифікації засуджених до позбавлення волі. Розгалужена система органів держави, що виконують різні види кримінальних покарань, побудована відповідно до чинної класифікації засуджених. В основу класифікації покладено принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання (ст. 5 КВК України). По одному з існуючих визначень, класифікація засуджених - це поділ їх на певні групи за різними ознаками з метою створення найбільш сприятливих умов для ефективного досягнення цілей покарання. В основному система класифікації розроблена щодо відбування покарання у виді позбавлення волі. Класифікацію засуджених здійснює суд і міжрегіональна комісія Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВСУ).

Зміст класифікації і типології засуджених залежить від критерію, тобто певної ознаки або ознак, за якими засуджені поділяються на певні групи. У свою чергу критерії визначаються завданнями, з метою яких проводиться

угруповання. Аналіз чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, міжнародних актів свідчить про те, що у всіх без винятку випадках основним терміном використовується поняття «класифікація» і рідко терміном «типологія». У цьому сенсі необхідно внести уточнення, показати серйозні відмінності суті, сутності змісту, який вкладається в поняття «класифікація» і «типологія».

Поняття класифікації трактується в науковій літературі неоднозначно. З одного боку, «наукова класифікація висловлює систему законів властивих відображеної в ній області дійсності». З іншого - класифікація розглядається як найбільш низький рівень систематизації матеріалу (як правило, по одній або двох підставах), що передує більш високому рівню - типології (за сукупністю різних підстав). Таким чином, класифікація - це низьке, первинне угруповання засуджених по одному або, рідко, за двома критеріями. Типологія - це складне, багатоходове угруповання, коли засуджені поділяються на види, групи забезліч різних категорій. Потрібно відзначити, що дані поняття за своїм змістом тісно пов'язані один з одним, оскільки розподіл засуджених по групах проводиться відповідно до цілого ряду критеріїв.

Далі. Незважаючи на досить поширене використання терміна «класифікація» (первинна, вторинна, кримінально-правова, кримінально-виконавча, перекваліфікація і багато ін.), потрібно зрозуміти, що дане угруповання проводиться, здійснюється тільки один раз, і тому вона буде правильно називатися зовнішньою, кримінально правовою, оскільки реалізується з моменту початку кримінального провадження і закінчується моментом початку виконання і відбування засудженим покарання, тобто тут існують часові та просторові межі, які відрізняють класифікацію і типологію [2]. Типологія – багатовекторний та динамічний процес, починається з моменту початку виконання і відбування засудженим покарання і закінчується звільненням від відбування покарання.

Більше того, класифікація як просте угруповання засуджених за своїми критеріями є стабільною, нерухомою, незмінною, статичною, раз вже встановленою і залишається такою ж назавжди. Що ж стосується типології, то оскільки вона здійснюється в процесі виконання і відбування, вона є динамічним процесом, рухомим, який постійно змінюється, що вимагає час від часу перегруповання, перерозподілу засуджених.

Так чому, все ж таки, у всіх випадках розподілу засуджених на види, групи найчастіше у вітчизняному законодавстві про виконання кримінальних покарань традиційно використовується термін «класифікація». Принаймні, з двох причин. По-перше, як це не дивно, використання в кримінально-виконавчому праві терміна «класифікація» є даниною традиції. По-друге, дотримання термінології міжнародно-правових актів. Так, в Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими (частина II, розділ «Засуджені ув'язнені») ст.ст. 67-69 об'єднані в підрозділ «Класифікація та індивідуалізація»: «67. Метою класифікації є:

а) відокремлення ув'язнених від тих, хто в силу свого злочинного минулого або негативних рис характеру може погано на них впливати;

б) розподіл ув'язнених на категорії, які полегшують роботу з ними, спрямовану на повернення до життя в суспільстві. 68. Роботу з різними категоріями в'язнів слід вести в міру можливості в різних закладах або ж у різних відділеннях одного і того ж закладу» [3].

Навіть Кабінет Міністрів України не встояв перед спокусою ділити класифікацію на первинну і вторинну. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій щодо реалізації Національної стратегії в області прав людини на період до 2020 року» заплановано розробити нову систему класифікації засуджених, перш за все, розробити і внести на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України, інші нормативно-правові акти «щодо зміни порядку первинної і вторинної класифікації засуджених шляхом впровадження автоматизованої системи оцінки ризиків, релевантних до відповідної класифікації; здійснення періодичної переоцінки ризиків з урахуванням даних, зібраних в процесі відбування покарання» (п. 8.15) [4].

Тепер про те, чому багато авторів і в нормативних актах використовують терміни «первинна» і «вторинна класифікація» [5]. Тому, що класифікація засуджених (зовнішня, кримінально-правова) здійснюється двома органами: судом і міжрегіональною комісією Адміністрації ДКВС.

Якщо суд, відповідно до ст. 63 КК України, призначає покарання у виді позбавлення волі на певний строк, то зазначається, що покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною КК, тобто суд визначає вид і термін покарання у виді позбавлення волі. Щодо визначення засудженому до позбавлення волі виду колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, то вона згідно зі ст. 86 КВК визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, а точніше міжрегіональною комісією [6].

Міжрегіональна комісія – колегіальний орган, що утворюється в міжрегіональному управлінні, визначає рівень безпеки виправної колонії, де засуджена до позбавлення волі на певний строк особа відбуватиме покарання згідно з обвинувальним вироком суду.

Якими ж критеріями керується міжрегіональна комісія? Справа в тому, що як суд, так і міжрегіональна комісія керуються одними і тими критеріями (юридичним і соціально-демографічним), тобто вирішують одне і те ж завдання, тільки поетапно: спочатку суд визначає вид і термін позбавлення волі, а міжрегіональна комісія - визначає рівень безпеки виправної колонії [7]. За логікою речей слід об'єднати ці два етапи в один і надати право суду

вирішувати всі ці питання, оскільки вони взаємопов'язані і взаємообумовлені, оскільки спираються на норми права.

Чому, на якій підставі міжрегіональної комісії, відомчому органу надані повноваження органу правосуддя, вона повинна бути позбавлена цих повноважень і на те є свої причини. По-перше, міжрегіональна комісія утворюється керівником міжрегіонального управління у кількості не менше семи осіб. До складу міжрегіональної комісії обов'язково включаються начальники підрозділів контролю за виконанням судових рішень та оперативної роботи міжрегіонального управління. Керівник міжрегіонального управління затверджує склад міжрегіональної комісії, призначає голову і заступника голови комісії. Головою міжрегіональної комісії призначається перший заступник керівника міжрегіонального управління. Міжрегіональна комісія відповідно до покладених на неї завдань: розглядає питання та здійснює направлення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк із СІЗО до установ виконання покарань у межах зони діяльності міжрегіонального управління; розглядає питання та здійснює переведення осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, для відбування покарання з однієї установи виконання покарань до іншої в межах зони діяльності міжрегіонального управління без зміни рівня безпеки згідно з вимогами ст.ст. 50, 93 КВК України; направляє матеріали на розгляд центральної комісії з питань щодо переведення засуджених згідно з вимогами ст.ст. 50, 57, 93, 100, 101, 147 КВК України; здійснює розгляд скарг громадян, засуджених, ув'язнених, державних органів або громадських об'єднань на наряди підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень; здійснює іншу діяльність у межах повноважень та покладених завдань.

Як бачимо, міжрегіональній комісії надані широкі повноваження, раніше такі ж повноваження були надані також колегіальному органу – комісії СІЗО, але ця комісія була ліквідована після реорганізації і створення Адміністрації ДКВС. У складі комісії немає жодного представника громадських і правозахисних організацій, представників місцевої адміністрації, членами комісії є одні чиновники. Діяльність комісії носить строго закритий характер, ніяких повідомлень і оглядів, як це було при Департаменті пенітенціарної служби України, не публікується в широкому друці.

Більш того, будучи наділена такими широкими повноваженнями, комісія не маючи належного громадського контролю, із задоволенням взяла на себе функції законодавця і в багатьох випадках встановлює роздільне утримання засуджених у таких видах колоній, які не передбачені чинним законодавством (КВК України). Треба зазначити, що вказана переорієнтація діяльності системи виконання кримінальних покарань була проведена без попередньої наукової розробки дійової класифікаційної системи, без окреслення чітких критеріїв поділу засуджених на групи залежно від визначальних, найбільш важливих ознак, які їх характеризують, без експериментальної перевірки теоретичних положень. Відзначимо, що подібні комісії існують у багатьох країнах, проте

там їх функціональне призначення і процедура діяльності вельми відрізняються від аналогічних комісій в Україні. У науковій літературі наголошується головний недолік діяльності міжрегіональних комісій, який полягає в тому, що на них покладаються не властиві ним функції, що призводять до формування так званої «квазісудової системи». Українські комісії при визначенні виду колонії керуються, перш за все, формально-юридичними підставами; беруться до уваги обставини кримінальної справи, які пом'якшують або обтяжують відповідальність особи.

А.І. Марчук зазначає, що в результаті проведених нею структурованих інтерв'ю зі співробітниками УВП в Одеській області, вона дійшла висновку, що в деяких колоніях комісії не створюються навіть формально, а рішення про розподіл засуджених приймається начальником відділу карантину, діагностики і розподілу засуджених (КДіР). Говорити також про критерії, які впливають на класифікацію засуджених і використовуються «комісією», не уявляється можливим, і хоча дані проведеного нею анкетування серед співробітників УВП свідчать про те, що вони, так би мовити, використовують такі критерії, як ступінь суспільної небезпеки засудженого (30 експертів); керуються поведінкою його в дільниці КДіР (25 експертів), відношенням засудженого до умов відбування покарання тощо (10 експертів)[8].

Тепер, ґрунтуючись на нашій концепції, розглянемо критерії класифікації та типології засуджених до позбавлення волі.

Класифікація и типологія осуджених проходить декілька різних етапів, це насамперед, кримінально-правова (зовнішня) класифікація, кримінально-виконавча типологія (внутрішня) та заключний етап – перегрупування, перерозподіл засуджених.

1. Кримінально-правова (зовнішня) класифікація.

Зовнішня, кримінально-правова класифікація засуджених до позбавлення волі здійснюється на підставі двох критеріїв: юридичного та соціально-демографічного.

Класифікація за юридичним критерієм - це розподіл усіх позбавлених волі на групи відповідно за характером і ступенем суспільної небезпечності злочину та суспільної небезпеки особистості злочинця. За цією ознакою всі особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, поділяються на: рецидивістів (осіб, які вчинили новий умисний злочин при наявності судимості за умисний злочин); осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; засуджених уперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності; засуджених вперше до позбавлення волі за злочини невеликої тяжкості; засуджених вперше до позбавлення волі за злочини середньої тяжкості.

Класифікація за соціально-демографічним критерієм - це розподіл всіх засуджених до позбавлення волі за такими ознаками, як стать, вік, стан здоров'я.

Поділ усіх позбавлених волі за статтю викликається як міркуваннями етичного порядку, так і необхідністю обліку особливостей особистості жінок

при здійсненні соціально-виховної роботи з ними. Для цього створюються самостійні установи для відбування покарання засудженими-чоловіками і засудженими-жінками [9].

Виділення із загальної маси позбавлених волі осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, пояснюється особливостями особистості неповнолітніх, які, в свою чергу, породжують особливості в організації порядку і умов виконання та відбування покарання. Для правильної організації діяльності кримінально-виконавчих установ доцільно розрізняти працездатних і інвалідів, практично здорових і хворих на тяжкі захворювання, вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років, жінок, які мають дітей віком до семи років [10].

2. Кримінально-виконавча типологія (внутрішня).

Внутрішня, кримінально-виконавча типологія починається з моменту початку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі і здійснюється за двома критеріями - психологічним і педагогічним.

Типологія засуджених до позбавлення волі за психологічним критерієм – це поділ їх на групи в залежності від особистісних властивостей. Тут використовуються категорії і прийоми, розроблені і впроваджені в практику наукою психології при класифікації типів характерів.

З метою найбільш успішної соціально-виховної роботи доцільно розподіляти засуджених залежно від властивостей характеру, що призвели дану особу до вчинення злочину. Зрозуміло, з огляду на це враховуються і інші особистісні властивості, що характеризують дану особу в цілому [11].

Керуючись психологічним критерієм, доцільно розрізняти: засуджених за злочини проти основ національної безпеки України та засуджених за всі інші злочини; засуджених за умисні злочини і злочини, вчинені з необережності; засуджених за злочини проти життя та здоров'я особи; засуджених за корисливі злочини; засуджених за хуліганство; засуджених за некорисливі злочини, вчинені у зв'язку з виконанням службових і професійних функцій; засуджених за все інші злочини.

У спеціальній літературі вказується на необхідність відокремлення тримання в місцях позбавлення волі осіб, визнаних осудними, але які є психопатами. Особлива актуальність цієї проблеми викликається тим, що в новому КК України 2001 р. в ст. 20 передбачений інститут обмеженої осудності, тобто випадки, коли кримінальній відповідальності підлягають особи, визнані судом обмежено осудними, тобто особи, які під час вчинення злочину, через наявних у них психічних розладів не були здатні повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і (або) керувати ними. Виділення засуджених, що характеризуються під час скоєння злочину обмеженою осудністю (особи з так званою зменшеною осудністю) і в процесі відбування покарання характеризуються найчастіше аномаліями в психіці від інших категорій засуджених, дозволяє організувати такий карально-виховний процес, у якому потребує ця частина психічно неповноцінних людей. Відокремлення засуджених-психопатів у

спеціальні підрозділи місць позбавлення волі не менш важливе і для створення нормальної обстановки відбування покарання для здорових засуджених. Умови утримання для засуджених-психопатів повинні включати всі вимоги звичайного режиму даного виду колонії та доповнюватися специфічними засобами, які рекомендуються медициною, психологією і педагогікою для психічно неповноцінних людей.

При психологічній типології засуджених необхідно враховувати і типологію, що складається в середовищі самих засуджених, неформальна взаємодія різних груп засуджених, яка орієнтована на нейтралізацію, а в деяких випадках і на відкриту протидію зусиллям адміністрації. На думку ряду вчених, «неформальна система відносин охоплює всю спільноту засуджених як просоціальної, так і асоціальної спрямованості поведінки, різниця полягає лише в ступені прийняття тих чи інших норм неформального середовища. В кінцевому підсумку характер реальних відносин між різними групами залежить від того, в чийх руках знаходиться джерело впливу, кому делегуються повноваження, які забезпечують функції управління. Система координат «свій – чужий» передбачає поділ не тільки всередині спільноти з урахуванням різних міжособистісних позицій, але і їх об'єднання при відносинах «засуджені – адміністрація». Однак основна тенденція спрямована на консолідацію «своїх» по відношенню до «чужих» [12]. Уникнути класифікації, що здійснюється самими засудженими, майже неможливо. Адже саме вона впливає не тільки на сприйняття процесу виправлення, а й на ресоціалізацію в цілому.

Типологія засуджених до позбавлення волі за педагогічним критерієм – це поділ засуджених в залежності від безпосереднього педагогічного завдання, яке належить вирішити щодо тієї чи іншої групи засуджених (або конкретної особи), або від доцільності застосування певних засобів і методів педагогічного впливу.

На підставі цього критерію засуджених можна розподіляти в залежності від їх ставлення до праці до засудження та в місцях позбавлення волі, від поведінки в кримінально-виконавчій установі і т.д. Чинне кримінально-виконавче законодавство, наприклад, виділяє такі категорії засуджених до позбавлення волі: засуджені, котрі проявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності і прагнення до продовження протиправної поведінки; засуджені, які не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки; засуджені, правомірно себе ведуть і сумлінно ставляться до навчання і праці; засуджені, котрі стали на шлях виправлення тощо.

Типологія за психологічним та педагогічним критеріями засуджених до позбавлення волі дозволяє виключити небажаний вплив одних груп на інші і диференційовано застосувати до них заходи карально-виховного впливу [13].

Відповідно до прийнятої в кримінально-виконавчому законодавстві зовнішньої, кримінально-правової класифікації засуджених будується і сама система кримінально-виконавчих установ, причому до уваги беруться юридичний і соціально-демографічний критерії [14]. Щодо психологічного і педагогічно-

го критеріїв, то вони не відображаються на системі цих установ і використовуються в якості індивідуального підходу, що передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного, психокорегуючого характеру.

3. Перегрупування (перерозподіл) засуджених.

У багатьох зарубіжних країнах термін «перегрупування» не вживається, а використовується на законодавчому рівні процес перекласифікації засуджених до позбавлення волі. У Кримінально-виконавчому праві України ні термін «перекваліфікація», ні термін «перегрупування», «перерозподіл» не зустрічається. Наприклад, у зарубіжних країнах «перекваліфікація» означає певний процес корекції програми реабілітації внаслідок досягнення запланованої мети (цілей) або зміни поведінки засудженого та інших динамічних критеріїв класифікації (так званих динамічних факторів ризику), внаслідок якої змінюється обсяг правообмежень до засудженого [15].

Це не якийсь там особливий етап, а все та ж кримінально-виконавча (внутрішня) типологія засуджених, але тільки в особливих випадках, коли на основі безлічі складних і важливих ознак відбуваються зміни поведінки, умов утримання і правового статусу засуджених: по-перше, зміна умов тримання засуджених у межах однієї колонії при переведенні з однієї ділянки в іншу, особливо в ділянку посиленого контролю, в яких встановлюється режим, аналогічний максимальному рівню безпеки, де засуджені тримаються в приміщенні камерного типу; по-друге, детально регламентований порядок виконання та відбування позбавлення волі із типологією і розміщенням засуджених у різних видах кримінально-виконавчих установ, при якому для засудженого змінюються умови відбування покарання в кращу або гіршу сторону залежно від його виправлення або не виправлення з наданням можливості дострокового звільнення, з організацією допомоги звільненому й установлення над ним спостереження і нагляду [16]. Процес перерозподілу засуджених здійснюється періодично (можна запропонувати – кожні 90 днів) протягом відбування ними всього терміну покарання. Більшість вчених зазначають, що переведення засуджених внаслідок перегрупування їх на більш низький рівень безпеки займає більше часу, рідко ініціюється співробітниками установ виконання покарань, і вимагає систематичних неодноразових письмових клопотань засудженого [17]. Перегрупування засуджених пов'язана з динамічними факторами ризику, з тими особистісними змінами, які виникають у засудженого внаслідок його адаптації в місцях позбавлення волі, воно має економічну ефективність, а також те, що воно може слугувати ефективним засобом попередження рецидивної злочинності [18].

Типологія і класифікація засуджених у виправних установах дозволяє індивідуалізувати виховний вплив на особистість засудженого, диференціювати систему відбування покарання, скомплектувати загони (бригади) засуджених з нормальним соціально-психологічним кліматом, активізувати участь у виховній роботі із засудженими всіх співробітників, створити єдині режимно-

педагогічні вимоги, надавати психологічну допомогу як конкретному засудженому, так і спеціально створеним для психокорекції групам засуджених.

Особистісні особливості засуджених є не тільки найважливішим чинником, що детермінують диференціацію способів, форм, методів і шляхів впливу на особистість, а й умовою ефективності процесу ресоціалізації. Таким чином, виникає проблема типології особистості засудженого. У сучасній літературі при цьому в більшості випадків мають на увазі кримінологічну типологію особистості злочинця, що дає уявлення про ступінь розвитку кримінальних властивостей особистості, їх стійкості або можливості їх зміни в позитивну сторону.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, проведене нами дослідження дозволило виділити три види розподілу засуджених до позбавлення волі-кримінально-правову (зовнішню) класифікацію; кримінально-виконавчу типологію (внутрішню); перегрупування (перерозподіл) засуджених, які взаємопов'язані і взаємообумовлені, оскільки спираються на норми права і складають основу нової концепції. В подальшому всі складові елементи нової концепції повинні отримати свій подальший розвиток на основі особистісного підходу, що сприятиме більш успішному вирішенню завдань виправлення і ресоціалізації засуджених та їх поступової адаптації.

Література

1. Кримінально-виконавче право України: підручник / В.М. Трубников, В.М. Харченко, О.В. Лисодід та ін.; за ред. В.М. Трубникова. Харків: Право, 2001. 384 с.;
2. Миняева Т.Ф. Нормативно-правовые и практические аспекты распределения осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы, по отрядам и жилым помещениям. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/normativno-pravovye-i-prakticheskie-aspekty-raspredeleniya-osuzhdennyh-otbyvayuschih-nakazanie-v-vide-lisheniya-svobody-po-otryadam-i>;
3. Мінімальні правила поводження із засудженими. *Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій*. 2002. С. 61–76;
4. Распоряжение Кабинета Министров Украины от 23 ноября 2015 г. № 1393-р «Об утверждении плана действий по реализации Национальной стратегии в области прав человека на период до 2020 года». URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>;
5. Четвертикова О.С. Вторинна класифікація засуджених до позбавлення волі, індивідуалізація й диференціація виконання покарань. *Проблеми законності: акад. зб. наук. пр.* 2006. Вип. 84. С. 189–203;
6. Яковець І.С. Порядок визначення виду режиму установи виконання покарань. *Нове законодавство України та питання його застосування*. Матер. наук. конф. молод. учен. та здобув. Харків, 26–27 груд. 2003 р. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. С. 132–134;
7. Яковець І.С. Види і підстави класифікації засуджених до позбавлення волі. *Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб.* Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. Вип. 75. С. 162–169;
8. Марчук А.І. Вторинна класифікації засуджених до позбавлення волі у сучасній пенітенціарній практиці України. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 67. С. 611–620;
9. Бадира В.А., Богатирьов І.Г. Корекція поведінки засуджених жінок в установах виконання покарань: навчальний посібник. Чернігів: ПОД Чернігівського ДЦНТІ, 2003. 168 с.;
10. Яцун О. Особливості врахування особи неповнолітнього при призначенні покарання. *Підприємництво, госпо-*

дарство і право. 2008. № 11. С. 20–24; **11.** Єрмак С. М. Проблеми визначення змісту психолого-педагогічної характеристики на засудженого. Мат. міжнар. н.-практ. конфер. (Чернігів, 10 квітня 2009 р.). Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2009. С. 54–61; **12.** Олейник А.Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти. М.: ИНФРА-М, 2001. 418 с.; **13.** Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. комент. / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець; за заг. ред. А.Х. Степанюка. Х.: ТОВ «Дісей», 2005. 486 с.; **14.** Яковець І.С. Питання практичного застосування деяких положень кримінально-виконавчого кодексу України щодо розподілу засуджених в установи виконання покарань. *Сучасні проблеми юридичної науки: стан і перспективи розвитку*. Матер. наук. конф. молод. учен. та здобув. Харків, 21–22 листоп. 2005р. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. С. 178–180; **15.** Марчук А.І. Особливості перекласифікації засуджених до позбавлення волі (соціально-правова характеристика). *Актуальні проблеми держави і права збірник наукових праць*. 2011. Вип. 60. С. 153–161; **16.** Романов М.В. Переводы осужденных, злостно нарушающих требования режима в другое учреждение исполнения наказаний (УИН). *Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб.* Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. Вип. 41. С. 190–195; **17.** Безпалюк О., Гель А. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі. *Вісник прокуратури*. 2006. №12. С. 56–65; **18.** Марчук А.І. Національні і міжнародні стандарти класифікації засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 55. С. 520–525.